

KLASİK METİNLERİ YENİDEN OKUMA ÜZERİNE*

Yakup ÇOŞTU**

Özet

İslam Düşüncesinin teşekkülünde önemli rol oynayan klasik dini ve felsefi metinlerin özgün değerleri, onları her zaman yeniden okumaya, anlamaya ve yorumlamaya açık hale getirmiştir. Nitekim İslam düşünce tarihinde, söz konusu bu yeniden okuma girişimlerinin pek çok örneğiyle karşılaşılmaktadır. Söz konusu bu klasik metinlerin, günümüzün dünyasında yeniden gündeme gelmesinde ya da küresel etkileşime müdahil paradigmlar üretebilmesine yönelik girişimlerde, bir takım sorunlarla karşılaşılabilir. Dolayısıyla, bu sorunlar tahlil edilmeden ve dikkate alınmadan yapılacak bir yeniden okuma, anlama ve yorumlama faaliyeti, hem klasik metinlerin özgünlüğünü koruma, hem de söz konusu okumalar sonucu ortaya çıkabilecek bir takım yeni paradigmların işlevselliği ve geçerliliği açılarından başarısızlıkla sonuçlanabilecektir. Bu çalışmada, çok boyutlu ve karmaşık ilişkiler ağı içerisinde işleyen küresel etkileşimin biçimlendirdiği günümüz dünyasında, klasik dini ve felsefi metinlerin yeniden okunuşu ve algılanışına yönelik metodolojik sorunlar incelenmeye çalışılacaktır. Anılan inceleme, çağdaş küresel etkileşim sürecinde ortaya çıkan homojenlik ve heterojenlik bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Etkileşim, Homojenlik, Heterojenlik, Klasik Metinler

On Re-read the Classical Texts

Abstract

The original values of classical religious and philosophical texts playing an important role in the formation of Islamic thought have always made clear to re-read, re-understand and re-interpret them. Indeed, many examples of these re-reading approaches have been encountered in the history of Islamic thought. In the unearthing of these classical texts in

* Bu yazı, 21-22 Ekim 2011 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen, "Uluslararası Dini ve Felsefi Metinler: 21. Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama Sempozyumu"nda sunulan bildiri metninin gözden geçirilerek düzenlenmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, costuyakup@hotmail.com

today's world or produced effective paradigms on the process of global interaction could have been faced a number of problems. Therefore, unless these problems are being analysed and will be ignored, re-reading, comprehension and interpretation activities could have failed in terms of both protecting authenticity of the classical texts and providing functionality and validity of the new paradigms that may arise as a result of these readings. In this paper, it will be examined methodological problems about re-reading of the classical religious and philosophical texts in today's world which is shaped by global interactions. The aforementioned study will be discussed in the context of homogeneity and heterogeneity appearing in the process of contemporary global interaction.

Key Words: Global Interaction, Homogeneity, Heterogeneity, Classical Texts.

Giriş

Günümüz dünyasında yaşanan küresel etkileşim biçimi, siyasal, kültürel, ekonomik pek çok alanda ciddi değişim ve dönüşümler meydana getirmiştir. Söz konusu bu gelişmeler, Batı-dışı toplumların kendi ontolojik özgünlüklerini belirleyen ve besleyen zihniyet kategorilerinde de bir takım kırılmalar meydana getirmiştir. Şöyle ki, günümüzün küresel etkileşim biçimi, bir taraftan küresel kültürün homojenleştirici etkisiyle, yerel ya da tikel unsurların referans olarak aldıkları kültürel, geleneksel ve dini metinleri, izafileşme ve özelleşme süreçlerine maruz bırakarak, onların epistemik ve ontolojik değerlerini yıpratırken, diğer taraftan, küresel etkileşimin çok kültürlü ve çok boyutlu yapısı gereği ortaya çıkan heterojenleşme süreci ise, yerel/tikel unsurların beslendiği metinlerin yeniden okunabileceğine ya da gün yüzüne çıkartılabileceğine zemin hazırlamaktadır. Her ne kadar bu durum, yerel/tikel unsurların/metinlerin küresel etkileşim sürecine müdahil olması gibi algılansa da, küresel etkileşimin ürettiği bu heterojen zemin, geleneksel zeminden tamamen farklıdır. Bu yeni toplumsal zemin üzerinde inşa edilecek bir unsur/metin, küresel sistemin düşünsel paradigmasını göz ardı edemez. Dolayısıyla, bütün bu gelişmeler, Batı dışı toplumlara özgü yerel/tikel metinlerin kendi özgün değerlerinin, küresel çağda yeniden gündeme gelişinde ya da okunuşunda önemli zorlukları beraberinde getirecektir.

İslam Düşüncesinin standartlarının ve sınırlarının teşekkülünde önemli rol oynayan klasik dini ve felsefi metinler, sadece inşa edildikleri dönemlerde değil, bugün de yaşayan ve hayatîyetlerini muhafaza eden ürünlerdir.¹ Klasik dini ve felsefi metinlerin kültürel

¹ İbrahim Kalın, "Bir Klasik, Nasıl Klasik Olur? Klasiklerin Anlam ve İşlevi Üzerine", *Medeniyet ve Klasik*, Haz: H. Özkan N. Ardic, A. Arlı, Klasik, İstanbul, 2007, s.47.

önemleri yanında, kendilerine has süreklilikleri, onları her zaman yeniden okumaya, anlamaya ve yorumlamaya açık hale getirmektedir. Nitekim İslam düşünce tarihinde, söz konusu bu yeniden okuma girişimlerinin pek çok örneğiyle karşılaşılmaktadır. Şu halde, *i*) günümüzde de böyle bir okuma girişimi yürütülebilir mi? Başka bir ifadeyle, *ii*) hızlı küresel etkileşimlerin biçimlendirdiği günümüzün dünyasında klasikler yeniden gündeme gelebilir mi? Ya da, *iii*) klasikler, modern küresel etkileşime müdahil paradigmlar üretebilirler mi? Eğer üretebilirler ise, *iv*) bu söz konusu bu çıktılar, günümüz küresel sistemi içerisinde işlevselliklerini ve geçerliliklerini koruyabilirler mi?

Bu çalışmada, çok boyutlu ve karmaşık ilişkiler ağı içerisinde işleyen küresel etkileşimin biçimlendirdiği günümüz dünyasında, klasik dini ve felsefi metinlerin yeniden okunuşu ve algılanışına yönelik yukarıda ifade edilen metodolojik sorunlar incelenmeye çalışılacaktır. Anılan inceleme, çağdaş küresel etkileşim sürecine müdahil olan homojenlik ve heterojenlik bağlamında ele alınacaktır. Buna göre, homojenlik kaynaklı meydan okumalar ile heterojenlik kaynaklı fırsatlar karşısında, klasik metinlerin yeniden okunuşu ya da gündeme gelişine dair problemlere işaret edilecektir.

Günümüzde Klasik Metinlerin Yeniden Okunması

Klasikleri, eğer, tarihe yön veren ana düşüncelerin dil ve söylem aracılığıyla belli bir forma dökülmüş hali olarak kabul edersek, bu ön kabul, içerisinde yeşerdiği ve şekillendiği geleneğin bir ürünü olarak klasik metnin ifade ettiği formu, bütün formalar gibi belli bir tarihsel dönemle sınırlayacaktır. Bugün klasik metin olarak ifade edilen her ürünün böyle bir geleneğe dayandığı da bir gerçektir. Klasikler belli bir geleneğin ürünü olarak, onun içinde ortaya çıkmakla birlikte, içinde çıktığı geleneği dönüştürücü ve onu derinleştirici bir özelliğe de sahiptir.² Klasiklere atfedilen bu işlevsel gereklilik, onlara merkezilik statüsü sağlamaktadır. Bu statü, klasik olarak kabul edilmiş metinlere tarih üstü bir geçerlilik ve vazgeçilmezlik atfeder. Klasiklere atfedilen bu ayrıcalıklı konum nedeniyle, onların yorumu ve yeniden yorumu sosyal bilimlerin temel teorik tartışma konularından biridir.³

² Kalın, a.g.m., s. 50.

³ Jeffrey C. Alexander, (2008). "Klasiklerin Merkeziliği", Çev: O. Baş, *Sosyal Teori ve Sosyoloji, Klasikler ve Ötesi*, ed. S. P. Turner, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 28.

Davutoğlu'nun da ifade ettiği gibi, "kласiği olmayan bir gelenek ve geleneği olmayan bir medeniyet, tarihteki varlığını idame ettiremez".⁴ Her köklü medeniyetin ve geleneğin klasik olarak tanımlanan ürünleri mevcuttur. Bin dört yüzyıllık bir medeniyete sahip Müslümanlarında, pek çok felsefi, dini, edebi, mimari vb. klasikleri bulunmaktadır. Bu klasikler oluşturulduğu dönemlerde içinde yaşadığı sosyal ortamın teşekkülüne ve insanların zihin dünyalarının şekillenmesine bir dinamizm kattığı gibi, daha sonraki dönemlerde onlara yönelik yeniden okuma ve yorumlama teşebbüsleriyle bir nevi yeniden üretilmek suretiyle canlılıklarını ve geçerliliklerini sürdürme gelmişlerdir. Her yeniden okuma ve yorumlama girişimi, sahip olunan geleneğe yeni bir anlam haritası kazandırmıştır.⁵ Şu halde, 21. Yüzyılın dünyasında, sahip olduğumuz medeniyete özgü klasiklerin içinde bulunduğumuz sosyal ve kültürel ortama yeni bir dinamizm getirebilmesi, zihin dünyamızın ve ufkumuzun yeniden canlandırılabilmesi, hiç kuşkusuz onlara yeniden ve tekrar yönelmekle mümkün olabilecektir.

42 | db

Günümüzde klasiklere yönelik yeniden bir okuma girişimi teorik olarak mümkün olmakla birlikte pratik olarak bir takım metodolojik sorunları barındırdığını düşünmekteyiz. Bu metodolojik sorunların dikkate alınmadığı bir okuma girişimi, klasiklerin hem özgünlüğünün korunması, hem de söz konusu okumalar sonucu ortaya çıkabilecek bir takım yeni paradigmaların işlevselliği ve geçerliliği açısından başarısızlıkla sonuçlanabilecektir.

Günümüz sosyal dünyasını tanımlayan karşılıklı bağımlılığın biçimlendirdiği küresel etkileşim biçimi, yaşamımızın en mahrem ve kişisel yönlerine kadar hemen hemen her alanda bir takım değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Çağımızda yaşanan küresel etkileşim, tarihin hiç bir döneminde görülmemiş bir bütünlüşmeyi ve entegrasyonu sağlamaktadır. Modern bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde, artık, kapalı yer veya toplum fikri ortadan kalmış ve yaşanan gelişmelere gözleri kapatmak veya direnmek için giderek yükselen duvarlar inşa etmek imkânsız hale gelmiştir. Dolayısıyla günümüz dünyasını *her yerin ve her şeyin herkes için olduğu bir dünya* olarak tanımlayabiliriz.

⁴ Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetler arası Etkileşim ve Klasikler", *Medeniyet ve Klasik*, Haz. H. Özkan N. Ardic, A. Arlı, Klasik, İstanbul, 2007, s.19.

⁵ Davutoğlu, *a.g.m.*, s. 16.

Her yerin ve her şeyin herkes için olduğu bir dünya anlayışı, bir taraftan ırka, etnik kökene ve dini unsurlara dayalı alt kültürlerin, kendi yerel mensubiyetlerini ve kimliklerini yeniden keşfetme ve inşa etme imkanı bulmasına ve böylece kendi toplumsal ve kültürel ağlarını yaratma ve devam ettirme fırsatı bulan yerel/alt oluşumların küresel arenada söz sahibi olmalarına imkan verirken (ki bu süreç heterojenleşme olarak tanımlanmaktadır), diğer taraftan da süreç içerisinde tahakküm unsuru olarak ortaya çıkan hakim söylemlerin (Amerikan veya Batı globalizmi gibi) ekonomik, siyasal ve kültürel pek çok alanda homojen değerler üreterek, toplumsal ilişkileri bu değerler üzerine bina etmesine de gönderme yapmaktadır (ki bu süreç homojenleşme olarak tanımlanmaktadır). Dolayısıyla küresel etkileşimin bu kaçınılmaz ve paradoksal yönü, yerel/alt kültürel unsurlar için hem bir travma hem de fırsata dönüşebilme potansiyelini barındırmaktadır (bkz. Beyer, 1994; Robertson 2000).⁶

Sosyal bilimciler, günümüzün küresel etkileşim biçimini belirleyen homojenleşme ve heterojenleşme süreçlerinde, dinlerin, kültürlerin bir takım meydan okumalar ve imalarla karşı karşıya kaldığını belirtmektedirler (bkz. Beyer, 1994; Robertson 2000).⁷ Söz konusu bu meydan okuma ve imalar, batı dışı toplumlara ait klasik metinlere de yöneliktir. Daha doğrusu, küresel etkileşim kaynaklı değişim ve dönüşümler, klasiklerin yeniden okunması veya yorumlaması sürecine de müdahildirler.

Dünya ölçeğinde yaşanan homojenleşme sürecinde, dinlerin ve kültürlerin maruz kaldığı iki önemli meydan okuma (*özelleşme ve izafileşme*), batı dışı klasiklerin ontolojisi ve epistemolojisine de yöneliktir. Özelleşme ve izafileşme sürecinin, klasiklerin merkezilik özelliğini tahrip etmeye ve toplumsal hafızadaki geçerliliğini zayıflatmaya yönelik ciddi meydan okuması söz konusudur. Bu meydan okuma, klasiklere atfedilen ayrıcalıklı konuma yönelik önemli bir tehdit oluşturmaktadır.

Özelleşme sürecinde klasiklere yönelik temel meydan okuma, onların toplumsal hafızanın standartlarını ve sınırlarını belirleyen

⁶ Bkz. Peter Beyer, *Religion and Globalization*, Sage, London, 1994; Ronald Robertson R. (2000). "Globalization and the Future of Traditional Religion", *God and Globalization*, ed. M. L. Stackhouse, P. J. Paris, Trinity Press International, Harrisburg, 2000.

⁷ Bkz. Beyer, a.g.e.; Robertson, a.g.m.

işlevsel⁸ ve entelektüel⁹ özelliklerinin zayıflamasıdır. İzafileşme sürecinde ise, klasikler merkezilik statüsü erozyona uğrayarak, sıradan metin haline dönüşme ihtimaliyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Homojenleşme sürecinde dini ve felsefi klasiklerin yeniden yorumlanması karşısındaki tehdit, günlük hayatın ticarileşmesi ve insanların anlam dünyalarını bu ticarileşme üzerinden belirlemele-ridir. Bu da, klasiklere yönelik yaklaşımı, günlük ihtiyaç ve sorunlara yönelik cevap verip vermemeye göre şekillendirecektir. Hiç kuşkusuz, Kalın'ın da ifade ettiği üzere, "klasiklere günümüzün sorunlarına reçete-vari cevaplar bulmak için yöneldiğimizde, ne onları doğru okuma şansına sahip olabiliriz ne de aradığımız cevapları bulma imkanına".¹⁰ Anılan yaklaşım biçimi, "konjonktürel olanı aşan ve sıradan olandan farklılaşan eserler"¹¹ olarak klasikleri, tüketim kültürü sarmalına sürüklemektedir. Bu ise, bir taraftan gündelik hayatın, klasiklerin sahip olduğu özgün öğretilerin varlığına izin verecek hiçbir boşluk bırakmaması anlamına gelirken, diğer taraftan da bizzat bu öğretiler söz konusu tüketim düzeninin birer meta haline gelebilmektedir. Böylece klasikler küresel etkileşimin biçimlendirdiği sosyo-kültürel bir zemine çekilerek, geçmişte özdeşleşmiş olduğu gelenekten uzaklaşarak sahiciliğini kaybetmekle karşı karşıya kalmaktadır. Bu süreç, bir taraftan klasiklere atfedilen büyüünün bozulması ve onlara inancın kırılmasıyla, diğer taraftan da onları koruma adına marjinal bir kutsamayla sonuçlanabilmektedir.

Heterojenleşme sürecinde ise, batı dışı klasiklerin günümüze ilişkin söz söylemesine ve insanların zihin dünyalarına yeni bir dinamizm katabilmesine zemin hazırlanmakta ve böylelikle küresel sistemin işleyişine yönelik yeni paradigmlar üretilebilmesine imkân tanınmaktadır. Her ne kadar bu durum, günümüzde klasiklerin yeniden yorumlanmasına önemli bir imkân sunmakla birlikte, bir takım önemli sorunları da içinde barındırmaktadır. Şöyle ki, küresel etkileşimi belirleyen batılı paradigmlar, toplumsal bilinci ve toplumsal zemini kendilerine özgü düşüncelerle örgütlemişler-

⁸ İşlevsel özellikler: *i.* Teorik tartışmaları basitleştirme ve kolaylaştırma, *ii.* Genel olanı somutlaştırma, *iii.* Genel söylemin varlığını reddetme imkanı sunması, *iv.* Klasiklerin sağladığı özet bilginin, onlara stratejik ve araçsal bir önem atfetmesi. bkz. Alexander, *a.g.m.*, ss. 39-40.

⁹ Klasiklerin entelektüel özellikleri: *i.* Zihin durumlarını yorumlamak, *ii.* Empirik dünyayı yeniden inşa etmek, *iii.* Ahlaki ve ideolojik değerlendirmeler formüle etmek bkz. Alexander, *a.g.m.*, ss. 41-42.

¹⁰ Kalın, *a.g.m.*, s.52.

¹¹ Davutoğlu, *a.g.m.*, s.17.

dir. Dolayısıyla batılı düşünsel argümanlar (modernlik, sekülerlik, rasyonellik, postmodernlik, vb.) sosyal dünyanın sınırlarını çizen temel unsurlardır. Söz konusu bu düşüncel paradigmalardan biçimlendirdiği toplumsal zemin, bizim müdahil olmadığımız ve geçmişte özdeşleşmiş olduğumuz geleneksel zeminden tamamen farklılaşmıştır. Günümüzün soru ve sorunlarını başkalarının belirlediği bu farklılaşmış toplumsal zemin üzerinde inşa edilecek ya da edilmeye çalışılacak her türlü çözüme yönelik söylemin temelleri, her an yıkılmaya mahkûm kalacaktır. Dolayısıyla, bu kaygan toplumsal zemin üzerinde sahip olduğumuz klasiklerin söz söylemesi, onlardan üretilecek modellerin küresel, yani her topluma uygulanabilir olmasına bağlıdır. Aksi takdirde işlevsellik ve geçerlilik bakımından klasiklerin özgünlüğü sorgulanır hale gelebilecektir.

Sonuç

Günümüzün küresel etkileşim biçimi, ekonomiden siyasete, sattan dine hemen hemen tüm sosyo-kültürel düzenlemeler üzerinde belirli bir dönüşümü gerçekleştirdiği veya gerçekleştirmeye devam ettiği bilinmektedir. Söz konusu bu gelişmeler ile bunların toplumsal sistem üzerindeki müdahalelerinin sosyolojik bağlamını çözümlenmeden yapılacak her türlü girişim eksik kalacaktır. Bu nedenle, Müslümanların toplumsal hafızasının teşekkülünde yadsınmayacak bir role sahip olan dini ve felsefi klasiklerimize yönelik çağdaş bir yorumlama faaliyeti de, yukarıda anılan farklılaşmayı dikkate almalıdır. Bu, hem klasiklere atfedilen merkezilik ve tarih üstü özeliğin korunması hem de, yorumlama faaliyeti sonucunda ulaşılabilecek ürünlerin işlevselliği ve geçerliliği açısından önem arz etmektedir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, günümüz küresel etkileşimine müdahil paradigmalardan üretilebilmesi, Müslümanların geçmişte olduğu gibi dini ve felsefi klasiklere referans yaparak sağlam ve köklü bir dünya tasavvuru geliştirme yönünde atacağı cüretkâr adımlara bağlıdır.

Kaynakça

- Alexander, Jeffrey C. "Klasiklerin Merkeziliği", Çev: O. Baş, *Sosyal Teori ve Sosyoloji, Klasikler ve Ötesi*, ed. S. P. Turner, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, (27-46).
- Beyer, Peter. *Religion and Globalization*, Sage, London, 1994.
- Davutoğlu, Ahmet. "Medeniyetler arası Etkileşim ve Klasikler", *Medeniyet ve Klasik*, Haz. H. Özkan N. Ardıç, A. Arlı, Klasik, İstanbul, 2007, (15-34).
- Kalın, İbrahim. "Bir Klasik, Nasıl Klasik Olur? Klasiklerin Anlam ve İşlevi Üzerine", *Medeniyet ve Klasik*, Haz: H. Özkan N. Ardıç, A. Arlı, Klasik, İstanbul, 2007, (47-54).
- Robertson, Ronald. "Globalization and the Future of Traditional Religion", *God and Globalization*, ed. M. L. Stackhouse, P. J. Paris, Trinity Press International, Harrisburg, 2000, (53-68)